

Н. М. Буняк,

к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва та інноваційної діяльності,
Волинський національний університет ім. Лесі Українки

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИКА ОЦІНКИ

У статті досліджено сутність та зміст інноваційного потенціалу регіону, визначено його структуру. Розглянуто та узагальнено сучасні підходи до оцінки інноваційного потенціалу регіону.

In the article the essence and the maintenance of the innovative potential of region is investigated, its structure is specified. Modern approaches to the estimation of the innovative potential of region are considered and generalized.

Ключові слова: інновація, потенціал, інноваційний потенціал регіону, складові інноваційного потенціалу регіону, методика оцінки інноваційного потенціалу регіону.

Key words: innovation, potential, innovative potential of region, components of innovative potential of region, method of estimation of innovative potential of region.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням ролі інновацій як важливого чинника забезпечення економічного зростання, формування та підтримки тривалих конкурентних переваг країни в системі міжнародного поділу праці, а також підвищення рівня та якості життя населення.

Сьогодні у розвинутих країнах світу на зміну моделі відцентрового поширення інновацій приходить нова, яка передбачає локалізацію інноваційної діяльності в окремих регіонах. Регіоналізація інноваційних процесів відповідає ідеї точкового економічного розвитку: окремі регіони завдяки розробці та впровадженню інновацій перетворюються в "полюси зростання" національної економіки.

Можливості регіону в сфері генерування, розповсюдження та використання нововведень визначаються його інноваційним потенціалом. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання, пов'язані з визначенням сутності інноваційного потенціалу регіону, його структури та методики оцінки.

Проблемам інноваційного розвитку присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О.І. Амоша, Ю.М. Бажал, І.Т. Балабанов, В.М. Геєць, В.П. Завлін, С.М. Ілляшенко, Д.І. Кокурін, А.А. Масалов, А.І. Федулова та інші.

В останні роки значно зросла кількість публікацій, присвячених питанням формування, оцінки та управління інноваційним потенціалом регіону. Сьогодні плідно працюють у цьому напрямі досліджень такі вчені: Акіньєєва Е.В., Амосенок Е.П., Бажанов В.А., Бакланова Ю.О., Бахтізін А.Р., Бенювська Л.Я., Біловодська О.А., Городинський Т.І., Грищенко О.Ф., Жихор О.Б., Кортов С.В., Куур О.В., Куцай Н.С., Москвіна О.С., Струкова М.В., Трухін С.А., Фатхулїна Л.З., Шабалтіна Л.В., Шляхто І.В., Штерцер Т.А., Шутенко В.О. та інші.

Незважаючи на значну кількість публікацій із зазначеної проблеми, не існує єдиного підходу до визначення сутності та структури інноваційного потенціалу регіону, а також методики його оцінки, що значно ускладнює розробку науково обґрунтованих рекомендацій щодо його формування та ефективного використання.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності та структури інноваційного потенціалу регіону, а також методичних підходів до його оцінки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до трактування сутності інноваційного потенціалу регіону, існуючі визначення досить часто не розкривають в повній мірі його зміст.

Поняття "інноваційний потенціал" отримало свій розвиток на початку 80-х років минулого століття, воно розвивалось та уточнювалось в процесі теоретичних, методологічних та емпіричних досліджень. В останні роки зросла кількість досліджень присвячених вивченню окремих аспектів цієї дефініції на різних рівнях управління.

Згідно Закону України "Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні", "інноваційний потенціал — це сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничо-соціальних та освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки" [7].

Аналіз різноманітних підходів до трактування сутності інноваційного потенціалу регіону (див. табл.) дозволив виокремити три його основні характеристики.

1. Ресурсність, тобто інноваційний потенціал регіону — це сукупність окремих видів ресурсів необхідних для здійснення інноваційної діяльності.

2. Можливість реального використання ресурсів у практичній діяльності для реалізації інноваційних процесів. Ця характеристика є важливою тому, що використання рівноцінних за кількістю та якістю ресурсів не гарантує одержання однакового результату. При цьому слід врахувати, що інноваційний потенціал "містить невикористані приховані можливості нагромаджених ресурсів, що можуть бути задіяні для досягнення цілей економічних суб'єктів" [8, с. 111].

3. Цільова орієнтація передбачає, що використання ресурсів завжди є певним чином організованим і спрямованим на досягнення конкретних цілей в інноваційній сфері.

Залежно від того, яка характеристика інноваційного потенціалу регіону, на думку вчених, є домінуючою, можна виокремити три підходи до трактування сутності: ресурсний підхід, підхід з точки зору можливостей використання ресурсів, цільовий підхід.

Варто відмітити, що, незважаючи на різницю в підходах, більшість дослідників визнають, що інноваційний потенціал регіону є важливою передумовою забезпечення його інноваційного розвитку, формування та нарощення конкурентних переваг, підвищення рівня та якості життя населення.

Сутність будь-якого об'єкта розкривається через виявлення його структури. У зв'язку з цим доцільно визначити основні складові інноваційного потенціалу регіону.

В економічній літературі зустрічається звужений та розширений підхід до виокремлення структурних елементів інноваційного потенціалу регіону.

При використанні першого підходу основну увагу зосереджують виключно на ресурсах, які необхідні для здійснення інноваційної діяльності. Так, Бенювська Л.Я. виокремлює в структурі інноваційного потенціалу кадровий,

науково-технічний, фінансовий, виробничий або інвестиційний, інформаційний потенціали [4].

Біловодська О.А., Грищенко О.Ф. розширюють перелік складових компонентів і розглядають кадровий, науковий, фінансово-економічний, технологічний, інформаційний, ринковий та екологічний елементи [5, с. 196].

Куцай Н.С. пропонує виділяти такі складові інноваційного потенціалу регіону, як кадрову, науково-дослідну, фінансову, матеріально-технічну, ринкову, політико-правову, інформаційну [11, с. 195].

Група російських вчених Бахтізін А.Р., Акіфєєва Е.В., Шляхто І.В. виокремлює наступні складові інноваційного потенціалу регіону: виробничо-технологічний потенціал; кадровий потенціал, інформаційний потенціал, фінансовий потенціал, науково-технічний потенціал, організаційний потенціал, управлінський потенціал, потенціал інноваційної культури, потенціал споживчого сегменту [3; 16].

При цьому Шляхто І.В. відмічає, що центральними компонентами є управлінська та організаційна ланки, оскільки від правильності та своєчасності управлінських рішень залежить наскільки будуть використані можливості щодо створення інноваційної продукції.

На думку Шутенко В.О., Городинського Т.І., основою інноваційного потенціалу регіону є науково-технічний потенціал та маркетингова складова, які, у свою чергу, охоплюють кадрову, матеріально-технічну, інформаційну та організаційну складові [18].

Розширений підхід передбачає, що інноваційний потенціал регіону, крім ресурсної, охоплює інші складові. Так, Д.І. Кокурін зазначає, що структура інноваційного потенціалу регіону може бути представлена єдністю ресурсної, внутрішньої та результативної складових, які обумовлюють одна одну та проявляються під час використання як його "триєдина сутність" [8]. Подібний підхід використовує Федуллова І.В., яка пропонує розглядати структуру інноваційного потенціалу з точки зору ресурсної, результативної і структурної компоненти [15].

При цьому ресурсна складова інноваційного потенціалу регіону охоплює всі основні компоненти, які виконують різну функціональну роль в інноваційному процесі, зокрема матеріально-технічні, фінансові, інформаційні, людські та інші. Вона відображає наявність ресурсів в регіоні, необхідних для здійснення інноваційної діяльності.

Внутрішня (структурна) складова інноваційного потенціалу регіону є сполучною між ресурсною та результативною складовими. Вона характеризує можливості регіональної системи залучати ресурси для генерування, розповсюдження та використання нововведень. Її складовими елементами є інструменти державної підтримки інноваційної діяльності, інфраструктурне забезпечення тощо.

Результативна складова інноваційного потенціалу регіону є його цільовою характеристикою. Вона відображає кінцевий результат реалізації існуючих можливостей у сфері інноваційної діяльності. Виділення цієї складової зумовлюється тим, що її збільшення сприяє відтворенню та розвитку ресурсної складової інноваційного потенціалу.

На нашу думку, саме цей підхід до виокремлення складових компонентів інноваційного потенціалу регіону найбільш повно розкриває його сутність, оскільки враховує наявність інноваційних ресурсів, інноваційне середовище, а також кінцеві результати реалізації існуючих можливостей у сфері інноваційної діяльності.

Наукова література пропонує значну кількість різних методик оцінки інноваційного потенціалу на мікро-, мезо- та макрорівні, більшість з яких свідчить про складність про-

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття "інноваційний потенціал регіону"

Автор	Визначення
1	2
Бакланова Ю.О. [2]	Інноваційний потенціал регіону – це джерела, можливості, засоби створення умов для оптимізації внеску науки і техніки в економічний розвиток за рахунок впровадження ринкових принципів в цю сферу і її реструктуризації
Беновська Л.Я. [4]	Інноваційний потенціал регіону – це поєднання умов та сукупності кадрових, науково-дослідницьких, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних ресурсів, які тісно взаємопов'язані між собою, використовуються для інноваційної діяльності суб'єктів регіону та забезпечують на основі цього конкурентні переваги регіону
Біловодська О.А., Грищенко О.Ф. [5]	Інноваційний потенціал регіону – це сукупність усіх ресурсів цього регіону, що забезпечує його здатність в існуючих соціально-економічних умовах створювати, отримувати та впроваджувати інновації, спираючись на наявну інноваційну інфраструктуру та інноваційну культуру
Жихор О.Б. [6]	Інноваційний потенціал регіону – це здібність та готовність економічної системи (регіону) здійснювати ефективну інноваційну діяльність. (Здібність – це наявність збалансованої структури ресурсів інноваційної діяльності. Готовність – це достатність рівня розвитку потенціалу та ресурсів регіону)
Куцай Н.С. [11]	Інноваційний потенціал регіону – це оптимальне поєднання сукупності ресурсів: кадрових, науково-дослідницьких, матеріально-технічних, ринкових, політико-правових, інформаційних, фінансових, які максимально уможливають їх використання для успішного соціально-економічного зростання регіону та підвищення якості життя його населення
Куур О.В., Струкова М.В. [10]	Інноваційний потенціал регіону – це накопичений сукупний інноваційний ресурс, який забезпечує інтенсивний розвиток економічних суб'єктів регіону і сприяє отриманню ними доходу
Трухін С.А. [13]	Інноваційний потенціал регіону – це сукупність науково-технічних, виробничих, технологічних, кадрових, інфраструктурних, фінансових, правових та інших можливостей господарюючих суб'єктів регіону забезпечити прийняття та дифузії інновацій
Фатхулліна Л.З., Шабалтіна Л.В. [14]	Інноваційний потенціал регіону – це сукупність людських, соціальних, правових, матеріально-технічних, інформаційних та інших ресурсів, призначених для інноваційного розвитку регіону
Шутенко В.О., Городинський Т.І. [18]	Інноваційний потенціал регіону – це спроможність регіону, використовуючи наявні ресурси та інфраструктуру, створювати інноваційний продукт та впроваджувати його на ринок

ведення оцінювання. Варто відмітити, що на сьогоднішній день не сформовано загальний підхід щодо обґрунтування методів та критеріїв оцінки інноваційного потенціалу регіону.

Шляхто І.В. при оцінці інноваційного потенціалу регіону пропонує використовувати системний підхід. При цьому кожний окремий потенціал визначається через систему індивідуальних показників. Вчений зазначає, що інноваційний потенціал регіону не зводиться до простої суми своїх складових, він є системою, яка володіє емерджентними властивостями [16].

У той же час Біловодська О.А., Грищенко О.Ф. наголошують на тому, що при оцінці інноваційного потенціалу регіону слід використовувати не одиничні, а комплексні індекси, які враховують взаємозв'язки і взаємозалежність його складових елементів. Інноваційний потенціал регіону розглядається дослідниками як функція, що залежить від двох факторів: коефіцієнта інноваційної сприйнятливості регіону (частки витрат на інноваційну діяльність в загальному обсязі ресурсного забезпечення) та коефіцієнта інноваційної результативності регіону, який визначається із врахуванням масштабів виробництва інноваційної продукції, рівня сприйнятливості нової продукції регіоном, рівня завантаженості інноваційної сфери регіону експортованими інноваціями та рівня самостійності інноваційної сфери регіону [5, с. 250].

Розроблена методика кількісної оцінки інноваційного потенціалу регіону Амосенок Е.П. і Бажановим В.А. передбачає використання методу головних компонент, який дозволяє при аналізі причинно-наслідкових зв'язків із сукупності елементарних ознак виявити приховані загальні характеристики вищого порядку. При цьому головні компоненти виконують роль інтегральних показників окремих частин інноваційного потенціалу регіону.

У результаті проведеного аналізу, автори визначили шість головних компонент (факторів) [1]:

- дослідницький потенціал населення;
- витратомісткість валового регіонального продукту за дослідницькими роботами;
- "наукомісткість" валового регіонального продукту за докторами наук;
- "наукомісткість" валового регіонального продукту за дослідниками з науковими ступенями;

— винахідницький потенціал економічно активного населення;

— рівень інноваційної активності організацій.

Заслужують на увагу методики оцінки інноваційної активності регіону (автори Кортів С.В. та Штерцера Т.А.). Зокрема, Кортів С.В. [9] розробив методику структурного аналізу інноваційної активності території в галузевому розрізі, яка охоплює індикатори стратегії території в сфері наукової та інноваційної діяльності. Оцінку інноваційної активності галузі в регіоні, що досліджується, запропоновано проводити на основі трьох показників: індексу наукомісткості галузі, коефіцієнта технологічної незалежності галузі, індексу технологічного обміну.

Згідно іншої методики [17] оцінка інноваційної активності території здійснюється за допомогою регресійного аналізу, який дозволяє визначити фактори, що позитивно та негативно впливають на інноваційну активність території.

Москвіна О.С. [12] оцінку інноваційного потенціалу пропонує здійснювати на основі його ресурсної та результативної складової. При цьому ресурсна компонента охоплює кадрову, техніко-технологічну, фінансову та наукову складову. У свою чергу, результативну компоненту характеризують наступні показники: кількість патентних заявок на винаходи в розрахунку на 10 тис. населення; рівень інноваційної активності промислових підприємств; частка інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції. Для оцінки інноваційного потенціалу регіону пропонується використовувати графічний метод, зокрема побудову пелюсткової діаграми. Залежно від площі багатокутника виокремлюється три зони: зона кризового стану, зона задовільного стану, зона незадовільного стану, а відтак, пропонується розробляти заходи, які спрямовані на покращення значень окремих показників, які є незадовільними.

Найчастіше при визначенні інтегрального показника, що характеризує інноваційний потенціал регіону, пропонується використовувати метод експортних оцінок та графічний метод.

Метод експертних оцінок передбачає залучення групи незалежних експертів. При використанні цієї методики спочатку визначаються значення базових (одиничних) показників інноваційного потенціалу регіону. На їхній основі розраховуються інтегральні показники як сума одиничних показників, що характеризують наявність інноваційних ресурсів зважених на коефіцієнти вагомості, визначені групою експертів.

Графічний метод передбачає, як правило, побудову пелюсткової діаграми, в якій кількість промінів вказує на кількість структурних компонентів інноваційного потенціалу. Інтегральною характеристикою інноваційного потенціалу регіону є площа багатокутника, отримана після з'єднання значень на променях. Форма фігури наочно показує "внесок" окремих складових в сумарний показник.

Основними перевагами цього методу є: простота розрахунків, наочність, гнучкість, тобто кількість показників, які характеризують інноваційний потенціал може змінюватись, крім того, оцінювати та порівнювати можна не лише інноваційний потенціал в цілому, але й окремі його складові. Однак цей метод не позбавлений певних недоліків, зокрема не враховує вагомості окремих показників та їх взаємозв'язок.

Узагальнюючи існуючі підходи до оцінки інноваційного потенціалу регіону, можна зробити висновок, що більшість методик:

— передбачають оцінку лише його ресурсної складової і не дозволяють співставити наявний інноваційний потенціал та рівень його використання;

— переважані великою кількістю одиничних показників, які дуже часто корелюють між собою, оскільки розрахунок вагових коефіцієнтів проводиться на основі експертних оцінок, а не кореляційних залежностей;

— характеризуються складністю розрахунків;

— передбачають оцінку інноваційний потенціал регіону фрагментарно та не враховують особливості функціонування та розвитку регіону;

— характеризуються недостатнім обґрунтуванням принципів групування одиничних показників.

ВИСНОВКИ

Отже, перехід України на інноваційну модель розвитку висуває нові вимоги до управління регіоном шляхом ефективного використання інноваційних ресурсів. Чітке розуміння сутності інноваційного потенціалу регіону сприятиме

виробленню практичних рекомендацій щодо його нарощення та ефективного використання.

Існує значну кількість різних методик оцінки інноваційного потенціалу регіону, більшість з яких свідчить про складність проведення розрахунків. На нашу думку, оптимальний варіант методики оцінки інноваційного потенціалу регіону повинен базуватись на оцінці його як ресурсної, так і внутрішньої та результативної складових, а також на поєднанні статистичних методів та методу експортних оцінок.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є розробка методики комплексної оцінки інноваційного потенціалу регіону.

Література:

1. Амосенок Э.П. Интегральная оценка инновационного потенциала регионов России / Э.П. Амосенок, В.А. Бажанов // Регион: экономика и социология. — 2006. — № 2. — С. 134—145.
2. Бакланова Ю.О. Инновационный потенциал региона и его открытость по отношению к внешней среде [Электронный ресурс] / Ю.О. Бакланова // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. — 2010. — № 1(21). — Режим доступа к журн.: <http://uecs.mcnir.ru>.
3. Бахтизин А.Р. Сравнительные оценки инновационного потенциала регионов РФ / А.Р. Бахтизин, Е.В. Акинфеева // Проблемы прогнозирования. — 2010. — № 3. — С. 73—81.
4. Бенювська А.Я. Інноваційний потенціал регіону та умови його реалізації [Електронний ресурс] / А.Я. Бенювська. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
5. Біловодська О.А. Формування маркетингових критеріїв щодо оцінки інноваційного потенціалу регіону / О.А. Біловодська, О.Ф. Грищенко // Механізм регулювання економіки. — 2009. — № 4 (Т2). — С. 246—256.
6. Жихор О.Б. Інноваційний потенціал регіону та підходи до його оцінки // Коммунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник. — 2006. — № 73. — С. 56—66.
7. Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" від 16.01.2003 р. № 433-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=433-15>
8. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность: [учеб. пособие] / Д.И. Кокурин. — М.: Экзамен, 2001. — 575 с.
9. Кортів С.В. Аналіз інноваційного розвитку території на базі еволюційного походу / С.В. Кортів // Інновації. — 2004. — № 6. — С. 25—33.
10. Куур О.В. Рейтинговая оценка инновационного потенциала регионов Республики Казахстан [Электронный ресурс] / О.В. Куур, М.В. Струкова. — Режим доступа: http://www.rusnauka.com/15_APSN/67137.doc.htm
11. Куцай Н.С. Проблеми дослідження підходів до трактування поняття "інноваційний потенціал регіону" [Електронний ресурс] / Н.С. Куцай. — Режим доступу: <http://vlp.com.ua/node/741>
12. Москвіна О.С. Інноваційний потенціал як фактор устійливого розвитку регіону [Електронний ресурс] / О.С. Москвіна. — Режим доступу: http://journal.vssc.ac.ru/php/jou/30/art30_02.php
13. Трухин С.А. Оценка инвестиционного привлекательности и инновационного потенциала (на примере Алтайского края) [Электронный ресурс] / С.А. Трухин. — Режим доступа: http://elib.altstu.ru/elib/books/Files/pv2006_03_1/pdf/200truh.pdf
14. Фатхуллина Л.З. Методология анализа инновационного потенциала региона по фактору образования / Л.З. Фатхуллина, Л.В. Шабалдина // Вестник УГАТУ. — 2010. — № 5(40). — С. 233—242.
15. Федуллова І.В. Теоретичне обґрунтування сутності інноваційного потенціалу / І.В. Федуллова // Галицький економічний вісник. — 2007. — № 4(15). — С. 43—51.
16. Шляхто І.В. Оценка инновационного потенциала региона / И.В. Шляхто // Управление общественными и экономическими системами. — 2007. — № 1. — С. 6—14.
17. Штерцер Т.А. Эмпирический анализ факторов инновационной активности в субъектах Российской Федерации / Т.А. Штерцер // Вестник НГУ. Сер. Социально-экономические науки. — 2005. — Т.5. — Вып. 2. — с.
18. Шутенко В.О. Інноваційний потенціал регіону: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / В.О. Шутенко, Т.І. Городинський. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>

Стаття надійшла до редакції 24.08.2011 р.